

MONOGRÀFIC

La Todolella

El poble de les danses

Associació Cultural "El Todó"

La Todolella és un poble de la comarca dels Ports, que es troba en un dels límits de la comarca i de la província, de paisatge trencat i pintoresc, com és freqüent a la zona. El límit nord del seu terme ja és la riuada de Tordó, a l'oest afronta amb els termes d'Olotocau i de la Mata, al sud limita amb Cinctorres i a llevant amb el Forcall.

L'extensió del terme municipal és de 33,86 Km² i l'altitud sobre el nivell del mar de 806 m.

La Todolella se situa entre la Mola de Sant Cristòfol i la Mola de la Vila. El terme és bastant atropicat i està solcat pel riu Cantavella i alguns barrancs que li són afluents.

Arqueologia

Les restes arqueològiques són presents, però poc abundants. En primer lloc podem citar les pintures rupestres de l'Aboc de la Mola, a la Mola de Sant Cristòfol, a la partició amb el terme del Forcall. També podem parlar del Tossal del Mas de Rafel, que és un recinte fortificat de la cultura ibèrica (s.VI).

Història

Com en tants altres casos, per manca de documents, o per renúncia a trobar-los, la història comença després de

la conquesta dels cristians i no hem trobat ni no hem sabut trobar empremtes de la història anterior.

El terme de la Todolella estava inclòs en el de Morella, d'on depenia jurídicament, ja des de temps dels musulmans, com la resta dels termes generals del castell de Morella.

La carta pobla de 2 d'agost de 1242, concedida per Jaume I des de València, atorga la Todolella a Ramon de Calvera. L'any 1992 se'n va celebrar el 750 aniversari amb un seguit d'actes i l'edició d'un programa farciat d'articles.

El senyoriu dels Calvera sobre la Todolella dura fins a final del segle XIII. La Todolella serà un dels pocs pobles de la comarca sota senyoriu civil, però sempre sota la jurisdicció morellana.

Al segle XIV exerceix el senyoriu Francesc de Vinata, morellà, que va anar a parar a València, segons narra, després de matar la dona i el seu amant trobat *in flagranti*, i que, com a punt en cap, es va enfrontar amb Alfons IV i Elionor de Castella en defensa dels furs valencians.

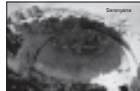
A la mort de Francesc de Vinata hereta el castell la seua filla Francesca de Vinata, que es casa amb el senyor de Saranyana, amb la qual cosa s'ajunten les terres dels dos costats del riu Cantavella que avui integren el terme municipal. Si mireu un mapa del terme veureu

Castell

Pont Poble

Saranyana

que té una forma de vuit, amb dos centres, l'un a la Todolella i l'altre a Saranyana. La carta pobla de Saranyana és de juliol de 1233.

Al segle XV es vincula al senyoriu del Castell de la Todolella la família morellana dels Cuirana.

Josep Eixarch ens parla del pas de la penya per la nostra comarca als volts de 1650. A la Todolella, com en d'altres pobles, va caldre fer un fossat per a soterrar-hi la gent que moria.

Al febrer de 1691, la Todolella, juntament amb altres vuit aldees, se separa i independitza de Morella, assolint el títol de vila real, però sense vot a les Corts.

Arquitectura

A la Todolella es poden admirar prou construccions tant d'arquitectura civil com religiosa. A continuació fem una referència dels edificis que presenten major interès.

El castell: D'època medieval. Van ser propietaris les famílies Calvera, Vinata,

Ducs de Lécera, Rovira, Marqués de Llanera, Simó Ferrer i, actualment Livia i Ricardo Miravet.

El pont poble: Construït al segle XV en substitució d'un altre més rudimentari o palanca que permetia passar el riu. Té 15,40 m d'ample a la base i 13,40 m d'alçada. El van modificar en fer la carretera, fent-lo pla.

Ermittes: La més important i referent és la de Sant Cristòfol dalt de la Mola de Roc. La següent es imposa la de Sant Miquel i Santa Quèria a Saranyana.

També es pot parlar, encara que actualment està en molt mal estat, de l'ermita de Sant Onofre entre la carretera i el Riu Cantavella.

A Sant Miquel de Saranyana queden encara restes de l'absis d'una església del segle XIII; no dels pocs vestigis romànics de la nostra comarca.

L'ermita de Sant Cristòfol es encara actualment un punt de reunió i de romeria de la Todolella, el Forcall, Cinctorres i la Mata.

Fins a l'any 1936 anaven també es rogativa els de la dema de la Vespa del terme de Morella.

Sobre l'ermita de Sant Cristòfol es va publicar un monogràfic al número 35 de Festa de 1995 d'esta mateixa revista on es poden trobar les dades històriques, el procés de rehabilitació i el projecte cultural que ara es pretén.

Entre altres projectes, l'ermita de Sant Cristòfol, després de la

restauració disposa d'un alberg (casa de colònies) amb una habitació amb 28 llits, una habitació quadruple i una altra amb un llit de matrimoni; menjador de 48 places, una sala polivalent de 100 m² i tots els serveis necessaris incloent calefacció i serveis de seuar i dissenyats. També disposa d'una casa rural, fora de l'edifici d'ermitori, amb capacitat per a sis persones amb cuina, menjador i bany.

Economia

L'economia es basa en l'agricultura, la ramaderia intensiva i extractiva, fàbrica de permís i els treballs artesans de fabricació d'esquadres i l'encordat de cadenes.

El sector agropecuari és el que ha fixat la població actual. En el quadre que

Evolució de la població durant els últims 100 anys

Any	1877	1887	1897	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1977	1981	1986	1991	1994
Hab.	669	648	739	718	743	683	610	509	474	394	306	248	185	167	152	147

hi ha ací dalt es pot veure quina ha estat l'evolució de la població durant tot el segle XX.

En el moment present no hi ha aturats. Hi ha una certa demanda de treballadors per als serveis com la construcció i l'artesania de l'esquadryena

Serveis

Els serveis sanitaris depenen de l'hospital comarcal de Vinaròs (vegeu el monogràfic A11 n.ºm. 44). El metge i l'ATIS visiten al poble els dilluns i dijous a les 9. Les urgències es resolen al consultori de la Mata. Les farmàcies estan a la Mata i al Forcall.

El servei veterinari es fa des del Forcall i els serveis agrícoles des de l'Oficina de Morella.

Els signets de primària van a escola al Forcall i els sagals de secundària a l'Institut de Morella.

Centre Cultural

Sant Onofre

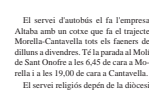
Agriculturaha	
Cereals.....	427
Farrages.....	1.531
Bois.....	cremat
Ramaderiacaps	
Llaurar.....	2.425
Vaca.....	129
Porcs d'engreix.....	9.700
Truges de cria.....	890
Cavalls.....	220

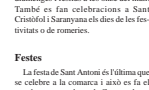
Hospital Comarcal

Centre Cultural

Centre Cultural

Centre Cultural

Centre Cultural

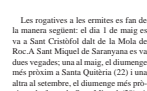
Centre Cultural

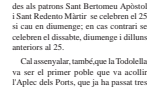
Centre Cultural

Centre Cultural

Centre Cultural

Centre Cultural

Centre Cultural

Centre Cultural

El servei d'autobús el fa l'empresa Alhaha amb un cotxe que fa el trajecte Morella-Cantavella tots els feners de dilluns a divendres. Té la parada al Moll de Sant Onofre a les 6.45 de cara a Morella i a les 19.00 de cara a Cantavella.

El servei religiós depèn de la diòcesi de Tortosa. Es fan les celebracions els diumenges i festes a les onze del matí. També es fan celebracions a Sant Cristòfol i Saranyana els dies de les festivitats o de romeries.

Festes

La festa de Sant Antoni és l'última que se celebra a la comarca i això es fa el cap de setmana abans de Carnestoltes.

Cal assenyalar, també que la Todolella va ser el primer poble que va acollir l'Aplic dels Ports, que ja ha passat tres vegades pels seus carrers.

La dansa guerrera

Es va ballar fins als 60 després de estar un temps sense ballar-se, coincidint amb els anys que es va sentir una certa vergonya (fins i tot menyspreu) del nostre patrimoni autòcton i es va fer tot un esforç de copiar costums forans.

La pendolada històrica (algunes vegades fins i tot històrica) següent ens va portar a tornar a apreciar i estimar les coses nostres i la dansa es va recuperar de la mà de l'Associació Cultural el Todó l'any 1985.

Entremig va hi haver qui es va encarregar de prendre nota de les músiques i apuntar-les perquè no es perguessen. (Puerto, Oñas...)

Encara que pugue parèixer sorprenent, cap a la fi dels anys quaranta la secció femenina de Castelló també la va ballar i, segons explica Amèlia Ferrer, que va estar lligada a la dansa fins l'any 64, tenien el premi assegurat cada vegada que participaven en un concurs.

En l'actualitat els membres de l'associació el Todó mantenen la tradició i ballen la dansa el dia de Sant Bartomeu, a banda d'altres actuacions en concursos i exhibicions.

L'any 1991 s'edità un disc sobre les danses i la música tradicional de la Todolella coordinat pel musicòleg Ramon Pelinski. En la seua introducció assenyala que les danses guerreres de la Todolella tan en la forma com en la història estan emparentades amb el *dance* aragonès i les danses d'espasa i bastons difoses a València, Catalunya, Balears i altres països europeus.

Les tres característiques principals són, en primer lloc, l'existència del cap de dansa, que és al qui enlaira a la fi del ball en clara analogia amb els poders civil i religiós (alcalde i capellà). En segon lloc, el principi hereditari en la designació de successor i, finalment, el caràcter comunal de la dansa.

Pelinski, citant Van Gemep, remarca el sentiment d'identitat cultural que es veu renovellat periòdicament per la repetició cíclica del ritual dels 14 balls:

"La repetició reforça el sentiment de continuïtat cultural, ja que cada execució remet a un passat idèntic i crea un sentiment de permanència cultural que morigera l'angoixa vers el futur. Si els todolellans poden afirmar amb orgull «nosaltres tenim les danses guerreres», és perquè aquestes danses contribueixen a construir un sentiment de comunitat reviscut cada vegada que s'executen públicament. És com si les danses foren un d'aquests llenguatges especials pels quals una col·lectivitat manté la seua existència, resisteix les pressions de l'exterior i obté cohesió davant dels de fora".

